انتقال او بدلون:

د افغانستان د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ سکټور

مې ۲۰۱۳ زیږدیز کال

Ketabton.com

آصف حبيبي

infoDev Growing Innovation

THE WORLD BANK

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتقال او بدلون:

د افغانستان د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ سکټور

مي ۲۰۱۳ زېږدیز کال

آصف حبیبي

infoDev Growing Innovation

THE WORLD BANK

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دي راپور انګليسي متن، (انتقال او بدلون : د افغانستان د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ سکټور) په لاندې انټرنټي پاڼې کې پروت دی. https://www.infodev.org/infodev-files/final_afghanistan_ict_role_web.pdf .

© ۲۰۱۳ د بيارغونې او پرمختيايي چارو نړيوال بانک / نړيوال بانک

۱۸۱۸ H د NW سړک، واشنګټن ډي سي ۲۰۴۳۳

ټيليفون: ۱۰۰۰-۴۷۳-۲۰۲، ويب پاڼه: www.worldbank.org

ځيني حقوق محفوظ دي

دا راپور د نړيوال بانک د کارکوونکو له لوري ځخه چې بهرنۍ مرسته هم ورسره وه ترتيب شوی . په راپور کې هيڅ ډول معلومات له نړيوال بانک پورې تړاو نه لري، نو په همدې اساس نړيوال بانک هيڅکله د هر چا له لوري څخه د معلوماتو د کارونې په وخت کې د معلوماتو د صحت ضمانت نشي کولای. د معلوماتو د کارونې په وخت کې د هر ډول ستونزې پړه ستاسو په غاړه ده.

ټول اصلي معلومات، د معلوماتو ژباړه او د معلوماتو راغونډونه چې په راپور کې ځای په ځای شوي دي د نړيوال بانک له نظرونو څخه نه ګڼل کيږي، نه يې اجرايوي بورډ مسولين او نه يې هم اړوند دولتي اداري مسوليت په غاړه اخلي. نړيوال بانک هيڅکله د معلوماتو له صحت څخه چې په راپور کې ذکر شوي ضمانت نه کوي . په راپور کې د موجوده نقشو شتون، د هيوادونو تر منځ پولې، رنګونه او يا نور معلومات هيڅکله په قانوني ډول سره د نړيوال بانک له لوري څخه د تاييد او يا رد وړ ندي.

هېڅ داسې معلومات په راپور کې ندي ذکر شوي چې د نړيوال بانک حقوق او امتيازات محدود کړي، بلکې هر څه په ډاګه بيان شوي.

حقوق محفوظ دي.

ددې راپور ټولې چارې د (CC BY 3.0) له جواز لاندې ترسره شوي چې، د جواز په اړه معلومات په لاندې ويب پاڼه کې بشودل شوي دي http://creativecommons.org/licenses/by/3.0 . د ياد جواز لرلو په صورت کې تاسو حق لر ئ چې، معلومات کاپي کړ ئ، معلومات وويشی، معلومات ولېږئ او يا د لاندې شرطونو په لرلو سره له معلوماتو څخه په سوداګريزو موخو کې ګټه پورته کړئ.

وېش – که غواړئ چې دا راپور خپور او يا وويشی نو په مهربانۍ سره د (انتقال او بدلون : د افغانستان د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ سکټور) تر عنوان لاندې يې خپور کړئ. واشنګټن ډي سي: نړيوال بانک، لاندې انټرنټي پاڼه.

https://www.infodev.org/infodev-files/final_afghanistan_ict_role_web.pdf

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه - که غواړئ چې دا راپور وژباړئ نو په مهربانۍ سره دا جمله له ژباړې سره یو ځای ولیکئ : دا ژباړه د نړیوال بانک له لوري شخه نده ترسره شوې، هیڅکله د نړیوال بانک د رسمي ژباړې په توګه نه پېژندل کیږي او نه یې نړیوال بانک د کومو املاي او نورو غلطیو په صورت کې ضمانت کوي.

د جواز او یا نورو حقونو په اړوند کولای شی په دې پته اړیکه ټینګه کړئ. نړیوال بانک، H۱۸۱۸ ، د NW سړک، واشنګټن ډي سي، ۲۰۴۳۳، د امریکا متحده ایالات. فکس: ۲٦۲۵ - ۵۲۲ - ۲۰۲، برېښنالیک: pubrights@worldbank.org

د پوښ فوټوګراف: FKH میډیا، کابل – افغانستان

د پوښ ډیزاین: *info*Dev

(c) ketabton.com: The Digital Library

د *INFO*DEV په اړه

*Info*Dev له نړیوال بانک سره یو نړیوال همغږی پروګرام ده چې دواړه په ګډه د ننی ټکنالوجی کې د نوښتونو رامنځ ته کولو، د دندو پیداکولو او د بې وزلی له منځه وړلو په برخو کې سره کارکوي.

*info*Dev له حکومتونو او د ټکنالوجی په برخه کې له کوچنیوو او منځنیوو ادارو سره د دندو د رامنځ ته کولو په برخه کې، د مهارتونو او ظرفیتونو لوړلو په برخه کې، مارکیټ ته د لاسرسي په برخه کې، د سوداګری په برخه کې او په هیوادونو کې د مارکېټونو د پراختیا په برخه کې مر سته کوي. مونږ دا همغږي له نورو پرمختیایي پروګرامونو سره لکه نړیوال بانک او IFC، او یا له نورو ارګانونو سره چې په دولتي او نا دولتي سکټور کې د نړی د پرمختګ په موخه کار کوي ترسره کوو.

د *Info*Dev په اړه د نورو معلوماتو لپاره له دې وېب پاڼې www.*info*dev.org څخه لېدنه کولای شی او یا له لاندې برېښنالیک سره اړیکه ټېنګه کړی *info*dev@worldbank.org.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

دا راپور چې دي (انتقال او بدلون : د افغانستان د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ سکټور) تر عنوان لاندې ده ، ټولې چارې يې InfoDev چې له نړيوال بانک سره يو همغږی پروګرام ده ترسره کړي. راپور په جګړې ځپلو هيوادونو کې د ICT په مرسته د هېوادونو د بيارغونې د څېړنو يوه برخه ده چې په ځانګړې ډول په افغانستان کې له جګړې وروسته د ICT اغېزې او بدلون په مفصل ډول سره تر بحث لاندې نيسي.

راپور په نړيوال بانک کې د ICT چارو کارپوه ښاغلي سېدهارتا راجا (Siddhartha Raja) له لوري ترتيب شوی. لېکوال له ښاغليو هر يو ټن ژين نوربو (Tenzin Norbhu)، راجېندرا سينګ (Rajendra Singh)، ټيم کيلي (Tim Killey)، نېکولاس فرېډريسي (Nicloas Friederici) او عبدالروف ضيا له لارښوونو څخه مننه کوي . ليکوال همداشان له ښاغليو هر يو ډېوېډ سوټر (David Souter) او کشايا سرينېواسان (Akshaya Sreenivasan) څخه د کاپي او اېډېټ کولو په برخه کې يې مرسته کړې مننه کوي.

راپور به هېڅکله په افغانستان کې د اړوند ادارو د کارپوهانو او د افغانستان د خلکو له مرستې پرته نه وای جوړ شوی.

دا راپور د يوې کوچنۍ ضميمي ويډيو په واسطه تکميل شوی. ويډيو چې په لاندې انټرنټي وېب پاڼه کې پرته ده په افغانستان کې د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ دپرمختګ اوپرنوروسکټورونو يې اغېزې په لنډ ډول سره تر بحث لاندې نيسي .

http://youtu.be/nEleACyhUk4

د راپور په جوړښت کې د فنلېډ د بهرنيو چارو د وزارت او UkAid مرستې نشو هېرولای.

د نورو معلوماتو لپاره له لاندې پتې سره اړيکه ټېنګه کړئ.

*Info*Dev / نړيوال بانک

١٨١٨ H، NW سړک

واشنګټن ډي سي، ٢٠٤٣

د امريکا متحده ايالات

Info@*info*dev.org

www.*info*Dev.org

UKaid from the British people — THE WORLD BANK — FORMIN.FINLAND.FI MINISTRY FOR FOREIGN AFFAIRS OF FINLAND — infoDev Growing Innovation

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

لړلیک، د شکلونو، جدولونه او بکسونو لیست IV

اختصارات IV

پېژندنه ۱

د افغانستان ICT سکټور: له ۲۰۰۱ زېږدیز تر ۲۰۱۲ زېږدیزکاله ۱

افغانستان ولې دومره پرمختګ وکړ؟ ۲

د ICT سکټور په وړاندې پرتې ننګونې ٦

ځینې اړین موضوعات ۷

نورو جنګ ځپلو هیوادونو او شاته پاتې ولسونو ته لنډه کتنه.. ۸

سرچینې.. ۹

د شکلونو، جدولونو او بکسونو لیست

الف – بکس: د افغانستان د کلیو مخابراتي شبکه ۵

اختصارات

ATRA	Afghan Telecom Regulatory Authority
ICT	Information & Communication Technology
ICT4D	Information & Communication Technology for Development
ISP	Internet Service Provider
KOICA	Korea International Cooperation Agency
MCIT	Ministry of Communications and Information Technology
SIDA	Swedish International Development Cooperation Agency
USAID	United States Agency for International Development
VCN	Village Communications Network

ټول پولي واحدونه په امریکایي ډالرو ښودل شوي، په غیر صورت کې ارقام له پولي واحدونو سره یوځای ذکر کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېژندنه

افغانستان د نړۍ له هغو بې وزلو هیوادونو څخه ګڼل کېږي چې کلونه کلونه کورنۍ جګړه په کې تېره شوې. له ۱۹۷۹ زېږدیز کال څخه د تېرې پېړۍ تر پایه پورې پرله پسې جګړې ددې هېواد ډېری زېربناوې له منځه وړې او میلیونونه افغانان یې هجرت ته اړ کړي . په ۲۰۰۱ زېږدیز کال کې د طالبانو حکومت له ړنګېدو وروسته د نړیوالې ټولنې په مرسته کابل کې نوی حکومت رامنځ ته شو، او یوځل بیا افغانستان له نړۍ سره خپلې اړیکې پیل کړې. د نوي حکومت له رامنځ ته کېدو سره د هېواد په ګوټ ګوټ کې وسلوالو مخالفینو شتون درلود او دولت په بهرنۍ پوځي او پرمختیایی مرستو تکیه، د پرمختګ په لور روان شو. جګړې د وخت مرکزي او محلي حکومتونه له منځه ولاړ ا و هېواد یو ځل بیا له جګړې څخه د امن او ثبات په لور حرکت وکړ . خو پوښتنه دا ده چې، آیا په نږدې راتلونکې کې د بهرنیو پوځي او پرمختیایي مرستو پرته به دا هېواد وکولای شي خپلې داخلي ستونزې حل او مخ په وړاندې ولاړ شي؟

د پرمختګ په موخه افغانستان له ډېرو ستونزو سره لاس ا و ګرېوان ده، له امنیت څخه رانېولې د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ تر سکتوره پورې. له ۲۰۰۱ زېږدیز کاله تر اوسه پورې د هېواد په زېربیناوو کې ډېر مثبت بدلون رامنځ ته شوی، او د دولت له لوري څخه د هېواد اوسېدونکو ته د خدمتونو د وړاندې کولو په برخه کې ډېر پرمختګ تر سترګو کیږي.

د هېواد په پرمختګ او بدلون کې معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ مهم رول درلود. په ۲۰۰۱ زېږدیز کال کې په ټول هېواد کې ۲۰۰۰۰ ټیلیفونو شتون درلود چې، اوس په شاوخوا ۳۰ ملیونه نفوس کې ۲۰ میلیونه وګړي ګرځنده ټېلیفونونو ته لاس رسی لري . افغانستان د معلوماتو له نړیوالې شبکې سره د منځنۍ ختیځ ، جنوبي آسیا او مرکزي آسیا له لارو ونښلول شو او په نږدې راتلونکې کې به له خپلې نوري فایبر شبکې څخه د هېواد دننه او بهر د معلوماتو د راکړې ورکړې په برخه کې ګټه پورته کړي. اوسمهال په هېواد کې د ICT سکټور پر مټ بېلابېلې رسنیزې او معلوما تي سرچینې د لاس رسي وړ دي . دا کوچنی راپور د ICT سکټور د تېرې یوې لسیزې ټولې تجربې په لنډ دول سره تشریح کوي . دا راپور له جګړې څخه وروسته په بېارغونې کې د ICT د ځېړنو یوه برخه ده او د یوې ضمیمې وېډیو په واسطه چې د همدې راپور لپاره جوړه شوې تکمیلیږي. [۱]

د افغانستان ICT سکټور: له ۲۰۰۱زېږدیز تر ۲۰۱۲ زېږدیز کاله

د طالبانو حکومت له ړنګېدو وروسته افغانستان د تیر په پرتله ډېر پرمختګ وکړ. له شلو کلنو څخه ډېرې کورنۍ جګړې د دې هېواد د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ وزارت په بشري او تخنیکي ظرفیتونو کې ډېر کموالی راوستی وو. د ۲۰۰۰ زېږدیز کال په شاوخوا کې د طا لبانو له سقوط سره سم دې هېواد هسې په نوم ICT اېکو سېستم درلود . ۲۰۰۱ زېږدیز کال کې په ټول افغانستان کې ۲۰۰۰۰ ټیلیفونونو شتون درلود چې ډېری یې په پایتخت کابل کې وو . د هېواد ټېلیفوني شبکې یوازې د افغانتسان دننه کار کاوو او هېڅ نړېوال ارتباط یې نه درلود نو له همدې کبله به ډېری افغانان له هېواد څخه بهر ګاونډیو هېوادونو ته د نړېوالو ټیلیفوني اړېکو په موخه سفر کاوو تر څو له خپلو دوستانو او یا د کورنۍ له غړیو سره چې په اروپایي او امریکایي هېوادونو کې ژوند کوي خبرې وکړي. د مخابراتو مخکېني وزارت د نورمونو، قوانېنو او عملیاتي برخو لپاره یوازې یوه مشترکه پالیسي درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن ورځ په افغانستان کې د ICT پرمختګ د ستاینلو وړ ده . د ګرځنده ټیلیفونو په برخه کې له پرمختګ پرته، ډیری دولتي او نا دولتي اداري په خپلو چارو کې له ICT څخه ګټه پورته کوي . په ICT کې د تېرو لسو کلونو بدلون افغانانو ته دا زمېنه برابره کړې تر څو معلوماتو، مالیي یا بانکي خدمتونو او تر ټولو مهم نوي مارکېټ ته یې لاس رسی پېدا کړ . افغان دولت د نړیوال بانک او متحده ایالاتو پراختیایی اداري (USAID) په مرستې وکولای شو تر څو خلکو ته الکټرونېکي او مب ایل خدمتونه وړاندې کړي . شخصي سوداګریز شرکتونو وکولای شو تر څو د مبایل وسیلو او شبکو له لارې خلکو ته د مبایل له لارې د پیسو لېږد رالېږد، د کرنیز مارکېټ د محصو لاتو قېمتونه، روغتیایې معلومات او داسې نور خدمتونه وړاندې کړي.

د ټکنالوجۍ د پرمختګ په برخه کې ځوانانو چې د نورو افغانانو په پرتله ډېره اشنایي ورسره لري مهم رول لوبولی. ځوانانو وکولای شو د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ د ډېرې پانګې اچونې په برخه کې یو نوښت رامنځ ته کړي . د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ سکټور په هېواد کې کابو ۱۰۰۰۰۰ مستقېمې او غېر مستقېمې دندې رامنځ ته کړي. د مخابراتو او معلوماتي ټکنا لوجۍ اړوند خدمتونو وکولای شو لېک لوستو ځوانانو ، بې وزلو خلکو او ښځو ته د کارپېداکولو تر ټولو ستر ه سرچېږ وګرځي، چې د کوچنۍ بایسکیل ډولې موټر په واسطه د بې وزلو هېوادوالو له لوري د م بایل کارټونو پلورل او داسې نورې یې روښانې بېلګې دي. مخابراتو په هېواد کې بانکي خدمتونو او ځیني دولتي چارو ته دلاس رسي زمېنه برابره کړې، دې کار د دولت په کلني عوایدو کې ډیر مثبت بډلون راوستی چې له دې مخکې کلني عایدات د مرستې کوونکو بهرنیو ارګانونه پورې تړلي وو.

د افغانستان په اقتصاد کې د مثبت بدلون یو له اساسي عواملو څخه د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ سکټور پرمختګ دی. خو بیا هم په دې سکټور کې ډیری ستونزې چې لا تر اوسه حل شوي ندي شتون لري. په هېواد کې نا امني، لرو پرتو سېمو کې د برېښنا نه شتون او په اکاډمیک برخه کې د بشري قوي کموالی له هغو ستونزو څخه دي چې په افغانستان کې د ICT د پرمختګ او پانګې اچونې مخه نیسي. د هېواد محافظه کارانه ټولنېز سیاست له یوه بلې ستونزې څخه ګڼل کېږي چ ې ټکنالوجۍ ته د هېوادوالو بیا په ځانګړې ډول د ښځو لاس رسي محدودوي او په کاري فرصتونو باندې یې منفي اغېزې لري. نو په همدې اساس، د ICT پالیسي جوړونکي او نظارت کوونکي باید موجوده ستونزې او خنډونه په نظر کې ونیسي تر څو هغه حل په راتلونکې کې ډیرې لاسته راوړنې ولري.

افغانستان ولې دومره پرمختګ وکړ؟

په ټوله نړۍ کې له، ۲۰۰۱ زېږدیز کال څخه را پدېخو مخابراتي او معلوماتي ټکنالوجۍ ډیر پرمختګ کړی چې په ټولنېزو او اقتصادي برخو کې یې هم تر ډېره بریده اغېزې ترسترګو کېږي . معلوماتو ته د لاس رسي په برخې کې اسانی، د ټولنې د وګړو تر منځ نږدې اړېکې، د دولت او عامو خلکو تر منځ په اړېکو کې مثبت بدلون، په تولېدي برخو کې آسانتیاوې، د خوراکي او غېر خوراکي موادو د مصرف او رسولو په برخو کې او دې ته ورته لسګونه نور مثالونه د ICT له مثبتو اغېزو څخه ګڼل کیږي . په نړۍ کې د ګرځنده ټیلیفون پېرودونکو شمېر له ۳.۵ ملیاردو (په ۲۰۰۵ زېږدیز کال کې) څخه ۷ ملیاردو ته (۲۰۱۲ زېږدیز کال کې) لوړ شو.

په همدې لسیزې کې په ټوله نړۍ کې د انټرنټ کارونکو شمېر له ۱ ملیارد څخه ۲.۳ ملیاردو ته لوړ شو. په جنګ ځپلو هېوادونو کې (د نړېوال بانک د سروې پر بنسټ)، د ټېلیفون د استفاده کوونکو شمېر له ۹۰ ملیون (۲۰۰۷زیږدیز کال کې) څخه ۲۵۸ ملیون

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲۰۱۳زېږدیز کال کې) ته ورسیده. معلوماتو ته د لاسرسي د لا اسانتیاوو په موخه د پراخ باڼد شبکې (Broadband Networks) رامنځ ته شوي، خو یادې شبکې لا تر اوسه هم په بې وزلو هېوادونو په ډېر کم شمیر شتون لري.

په نړېواله کچه څرنگه د افغانستان له تجربو گټه پورته کیدای شي؟ افغانستان کې د ټیلیفون پېرودونکو شمېر له ۱۴۵۰۰۰ څخه (۲۰۰۳ زېږدیز کال کې) ۱۸ ملیون (۲۰۱۲ زېږدیز کال کې) ته لوړ شو. د ټیلیفوني مکالمو په بیو کې هم مثبت بدلون رامنځ ته شو ی، په اوس وخت کې د یوې دقیقې ټیلیفوني مکالمې بیه له یوه سنټ (امریکایي ډالر) سره معادل ده خو په ۲۰۰۳ زېږدیز کال کې د یوې دقیقې ټېلیفوني مکالمې بیه ۳۰ سنټه (امریکایي ډالر) وه. [۲]

یو شمېر فکټورونو لکه مناسب محیط ، د سکټور د پرمختګ لپاره مسلکي چوکاټ او د خدمتونو تطبیق او تقاضا په افغانستان کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ د پرمختګ په برخه کې مثبت رول درلود.

په لومړیو وختونو کې د افغان دولت له لوري د قوانینو او پالیسیو د یوه منظم چوکاټ په جوړولو سره خصوصي سکټور تشویق کړ تر څو د مخابراتو په برخه کې فعاله ونډه واخلي. یادو قوانینو ډېر شمېر فرصتونه رامنځ ته کړل تر څو ملي او نړیوال پانګه اچونکي د مخابراتو په برخه کې پانګه اچونه وکړي او ددې هېواد وګړي انټرنټي او ټېلیفوني خدمتونه لاس رسی پیدا کړي. نړیوالو او ملي پانګه اچونکو له نورو هېوادونو څخه د درلودونکو تجربو نه په ګټې اخیستې سره وکولای شو تر څو په مارکېټ کې د مخابراتي شرکتونو تر منځ یو سالم رقابت رامنځ ته کړي. له ۲۰۰۱ زېږدیز کاله څخه تر اوسه پورې د مخابراتو په سکټور کې په خصوصي ډول سره له ۲ ملیارده ډالرو څخه ډېره پانګه اچونه شوې. په ۲۰۱۲ زېږدیز کال کې په هېواد کې ۴ خصوصي موبایل ټیلیفوني شبکې او یوه دولتي لېن لرونکې ټېلیفوني شبکه فعاله وه او له ۲۰ څخه ډېرې د انټرنټي خدمتونو وړاندې کولو شرکتونو فعالیت کاوه.

د یاد سکټور د پرمختګ په برخه کې د مخابراتو ا و معلوماتي ټکنالوجۍ په وزارت کې د یوې دوستانه او د خصوصي سکټور له تشویق ډکه پالیسي او همداشان د افغانستان د مخابراتي خدمتونو تنظیم کوونکې اداري (ATRA) مهم رول لوبولی. یو له بل پسې له تخنیکي پلوه پوه وزیران او د تخنیکي مرسندویه ادارو مرستو وکولای شول د امنیتي ستونزو برسېره د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ سکټور ته ډېر پرمختګ ورکړي. په هېواد کې له تخنیکي پلوه کم شمېر افغان کارپوهان برسېره، د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ وزارت له لوري څخه په مارکېټ کې د پراخ سالم رقابت رامنځ ته کول او د ATRA له لوري څخه د خصوصي سکټور د تشویق په پایله کې د امنیتي ستونزو برسېره ICT خپل اوج ته ورسېده.

له ۲۰۰۱ زېږدیز کال څخه را پدېخوا مخابراتي خدمتونو ته د خلکو علاقه ورځ په ورځ په ډېرېدو ده . موبایل شبکو په ډېره چټکتیا سره وکولای شو یوازې په لسو کلونو کې له ۲۱ ملیونو څخه ډېر پېرودونکي پیدا کړي . په ۲۰۱۲ زېږدیز کال کې د 3G په نامه د پراخ باڼد بېسیم شبکې مارکېټ ته رامنځ ته شوې. [۳] د دولتي مخابراتي شرکت افغان ټېلیکام له لوري څخه د سپوږمکۍ نه په ګټې اخېستنې په ۲۰۰۸ زېږدیز کال کې د کلیو مخابراتي شبکه VCN (Villages Communication Network) رامنځ ته شوه . خو یادې پروژې هغه پانګوال چې کمه پانګه یې درلوده تشویق کړل د ۲۰۰۰ امریکایي ډالرو په لګښت سره په یوې کلیوالې سیمې کې د ټیلیفون دستګاه ولګوي (الف بکس ته نظر واچوئ). په ۲۰۰۴ زېږدیز کال کې یوې ملي سروې وښودله چې په افغانستان کې د یوې کورنۍ نیمایي غړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرځنده ټېليفون ته لاس رسی لري .[۴] ډېری وخت په نړۍ کې د مخ په ودې هېوادونو تجربې له یو بل سره نږدې والی لري چې، د افغانستان او ځېنې نورمخ په ودې هېوادونه د ICT په برخه کې ورته تجربې لري او کولای شي له د یوه بل له تجربو څخه په پراخه کچه ګټه پورته کړي . د افغانستان په کليوالو سېمو کې پراخې ټولنيزې اړېکې، او هغه کورنۍ چې ځېنې غړي يې په نورو بهرنيو هېوادونو کې ژوند کوي د مخابراتي خدمتونو په برخه کې د زياتوالي او علاقې له دوه نورو عاملونو څخه ګڼل کېږي.

د کورنۍ جګړې په وخت ټول هغه افغانان چې له هېواده بهر په نورو هېوادونو کې مهاجر وو د طالبانو رژيم له ړنګېدو وروسته بېرته خپل هېواد ته راستانه شول . ډېری دغو بېرته راستنېدونکو افغانانو په داسې هېوادونو کې ژوند کاوو چې هلته انټرنټي او مخابراتي خدمتونو ښه مارکېټ درلود . ددغې طبقې خلکو تجربو د افغانستان په لروپرتو سېمو او بيا په ځانګړې ډول په منځنۍ او کاري کورنيو کې له ټکنالوجۍ نه ګټه اخيستې ته ډېره وده ورکړه. په افغانستان کې د انټرنټي او مخابراتي خدمتونو د عرضه کولو په تخنيکي برخو کې، د سافټ وېرونو او وېب پاڼو د جوړولو او پراختيا په برخو کې، د ټکنالوجيکي وسېلو د خرڅلاوځايونه او د ترميم ورکشاپونه له هغو کسانو پورې تړاو لري چې له بهرنيو هېوادونو څخه بېرته خپل هېواد ته راستانه شوي دي . په عين وخت کې، يو شمېر افغانانو د ځېنو پروګرامونو له لارې وکولای شو دولتي سکټور او د عامه خدمتونو د عرضه کولو پروګرامونو ته لاره پېداکړي. دې کار وکولای شو تر څو په دولتي سکټور کې مسلکي او با صلاحېته کاری محېط رامنځ ته کړي.

په افغانستان کې د موجودو نړېوالو مرستنديو ادارو شتون يو بل مهم فکټور ده چې د مخابراتي او معلوماتي ټکنالوجۍ د پرمختګ په برخه کې يې مرسته کړې . ددغو نړېوالو مرستنديو ادارو له ډلې څخه نړېوال بانک، د متحده اياالاتو نړېواله پراختيايي اداره (USAID)، SIDA او KOICA په مستقيم ډول له ICT سکټور سره مرسته کړې . نه يوازې په ICT سکټور بلکې په نورو برخو کې د کارکوونکو له لوري څخه (د افغانانو په شمول) په خپل کاری محېط کې د ټکنالوجۍ کارول نور هم خلک تشوېق کړل تر څو د ICT کلتور په هېواد کې غني شي. په نني کابل کې د معلوماتي ټکنالوجۍ په برخه کې د روزنې ډېر شمېر سوداګرېز مرکزونه شتون ل ري. ياد مرکزونه د کېفېت له پلو له يو بل سره توپير لري . بې له شکه ډېر شمېر ځوان زده کوونکي او محصلېن په دې باور دي چې د معلوماتي ټکنالوجۍ مهارتونو زده کړه کولای شي د دندې موندې په وخت کې ورسره مرسته وکړي.

د پرمختلليو ګرځنده ټېليفونو (موبايل) څخه په ټولنېز و اړېکو کې ډېره ګټه پورته کېږي . افغانستان اوسمهال د پيوست په نامه موبايل ټولنېزه شبکه لري، دا ټولنېزه شبکه ۳۰۰۰۰۰ پېرودونکي چې په افغانستان کې يې د فيسبوک له پېرودونکو شمېره لوړه ده لري.[۵] يو شمېر دولتي پروګرامونه د موبايل نه دګټې اخيستې په صورت کې خپلې چارې پلې کوي او خپلو خلکو ته خدمتونه وړاندې کوي. د موبايل له لارې د پيسو انتقال د خصوصي انتقال کوونکو له لوري تر سره کېږي، د بيلونو پرې کول او د ځېنو دولتي ادارو د معاشانو اجراکول له هغو بېلګو څخه دي چې د موبايل له لارې ترسره کيږي . د ۲۰۱۲ زېږديز کال څخه راپدېخوا، ډېرې هڅې رواني دي تر څو ياد خدمتونه لروپرتو سېمو ته ورسيږي. په همدې موخه له موبايل نه د ګټې اخيستنې په موخه يو پراخ دولتي پروګرام په لار روان ده. د ځېنو هېوادونو له تجربو نه په ګټې اخېستنې سره ويلای شو چې په خپلو چارو کې له م وبايل نه ګټه اخېسته کولای شي ډېرشمېر شرکتونه، دندې، او نورې اسانتياوې رامنځ ته کړي . که چېرې دولت، خصوصي سکټور، او پانګه اچوونکي، په دې برخه کې ونډه واخلي نو افغانستان به د لا ډېرو لاسته راوړنو شاهد وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرکله چې افغانستان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ په برخه کې موجوده خنډونه حل کړي نو حتما به دا پرمختګ د هېواد په کورنۍ او نړېوالو اړیکو نېغ په نېغه اغیز ولري . دمخابراتو وزارت له لوري د مخابراتي سکټور قوي مدیریت وکولای شو تر څو د نوري فایبر پراخه ظرفیت لرونکې لاره (Backbone) او د نوري فایبر ملي حلقوي شبکه چې د هېواد ټول ولایتو له یو بل سره تړي او همداشان افغانستان له خپلو ګاونډیو هېوادونو سره نښلوي رامنځ ته شي.

په ۲۰۰۸ زېږدیز کال کې دولتي مخابراتي شرکت (افغان ټېلیکام) د کلیو مخابراتي شبکې تر نامه لاندې له سپوږمکۍ نه په ګټې اخېستنې یو پروګرام پیل کړ . دا پروګرام د VCN سېستم له ټرمېنالونو څخه جوړ شوی وو چې کولای شي دواړه ټیلیفوني او ډېټا خدمتونه وړاندې کړي . په ټول هېواد کې ۸۰۰ ټرمېنالونه د مخابراتي خدمتونو د وړاندې کولو په موخه ابېښودل شوي . (لاندې نقشې کې په ښه توګه ښودل شوي).

الف – بکس: د افغانستان د کلیو مخابراتي شبکه.

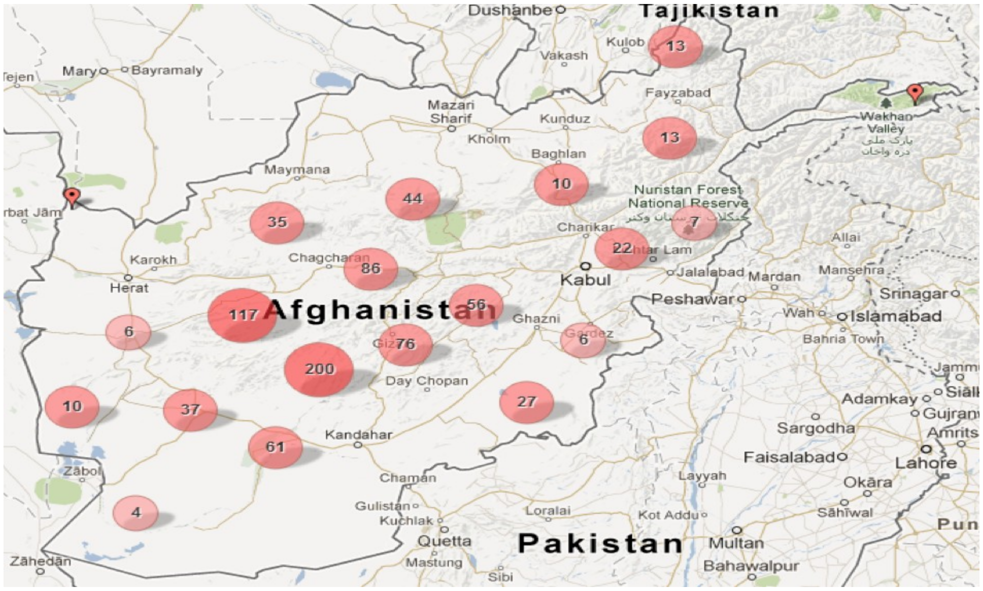

د تقریبي VCN د نقشې موقېعتونه (شمېرې په سېمو کې د ټرمېنالونو شمېر معلوموي)، نقشه له Google Map او Batch Geo نه اخېستل شوې.

د VCN په پروګرام کې ټول اپرېټران له افغان ټېلیکام سره یو ځای کار کوي. چې هر یو آپرېټر د ۲۰۰۰ امرېکایي ډالرو په بېې سره یو ټرمېنال تر لاسه کاوه. ځېنې اپرېټران یاد ټرمېنال د خپلو ضروریاتو لپاره کاروي او ځېنې نورو ترې ټیلیفوني مرکزونه جوړ کړي دي. د مخابراتو وزارت وایې چې څه باندې ۱ ملیون افغانان له دې شبکې څخه په ټول هېواد کې ګټه پورته کوي.

د هېواد جغرافېایي موقیعت او تاریخي پېښې د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ سکټور په پراختیا کې تر ډېره بریده مرسته کولای شي. کلونه وړاندې افغانستان له هغو هېوادونو څخه ګڼل کې ده چې منځنۍ ختیځ، اروپایي او آسیایي هېوادونه یې له یو بل سره نښلول. یو له دغو بېلګو څخه د وربښمنو لاره یادولی شو چې په ۱۴ پېړۍ کې له افغانستان څخه تېرېده. په اوسني وخت، د افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخي پېښو او سوداګریزو پروژو ته په کتو سره چې په سېمه کې پراخ بدلون رامنځ ته کړي وو کولای شي په ډېجېټال نړۍ کې د تېر په شان رول ولوبوي.

افغان دولت باید هڅه وکړي چې په هېواد کې د پراخ بانډویټ درلودونکی نوري فایبر حلقوي پروژه رامنځ ته کړي تر څو ددې هیواد ټول ولایتونه له یو بل سره وتړي او همداشان افغانستان له نړۍ سره ونښلوي . د چارو کارپوهان باور لري چې د تاریخي وریښمي لارې ته په کتو سره، که چېرې پراخ بانډوېټ درلودونکی نوري فایبر رامنځ ته شي نو کولای شي افغانستان په نړۍ کې د یوې الکترونیکې څلورلارې (Data Hub) حېثیت غوره کړي تر څو د سېمې او نړۍ هېوادونه خپل معلومات او اطلاعات له همدې څلورلارې له یوه بل سره تبادله کړي. دې موخې ته د رسېدو لپاره څلور اساسي فکتورونه باید په نظر کې ونیول شي، امنیتي حالات، ګاونډي هېوادونو سره سیاسي اړیکې، د ګاونډي هېوادونو زېربېناوې او نړېوال ټرانزېټ.

د ICT سکټور په وړاندې پرتې ننګونې

په افغانستان کې د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ د پرمختګ   تر څنګ ډېرى داسې ستونزې تر سترګو کېږي   چې د هېواد د یاد سکټور په وړاندې خنډونه رامنځ ته کوي، دغه خنډونه په مستقیم ډول د اړیکو، پراختیا او هېواد له بیارغونې پورې تړاو لري. په هېواد کې روان امنیتی کړکېچ تر ټولو ډېرې ستونزې رامنځ کړي او د پانګه اچونکو په وړاندې یې د پانګې اچونې په برخه کې یوه بې باوره فضا رامنځ ته کړې. د هېواد د ICT سکټور یو له هغو سکټورونو څخه وو چې ډېره قرباني یې ورکړې. د افغانستان د حلقوي نوري فایبر د پروژې په رغونې کې ۵ تنه ووژل او ۲۰ تنه نور ټپیان شول. د ۲۰۰۸ زېږدیز کال له فبروري راپدېخو په پرله پسې ډول د موبایل مخابراتي شبکو ځینې ټاورونه د شپې له لوري څخه خاموشه کېږي ترڅو د ځینو خطري عناصرو له لوري څخه ورته زیان ونه رسیږي او ډېری وخت همدا ټاورنه د ځینې   وسلوالو له لوري څخه سوزول کېږي .[٦] ضعیفه حکومتولي او ناکامې دولتي اداري له دوه نورو محدودیتونه څخه دي چې دولت ورسره لاس او ګریوان دی . د هېواد په دولتي ادارو کې فساد په لوړه کچه تر سترګو کیږي او باید د دولتي سیستمونو، پالیسیو او نورمونو د بیا رغونې په وخت کې ورته پاملرنه وشي . لکه په نورو هېوادونو کې چ ې ICT یادې ستونزې حل کړي دلته یې هم حل کولای شي خو تر څو چې په دولت کې سیاسي اراده او اداري اصلاحات رامنځ ته نشي بدلون نه رامنځ ته کېږي.

د هېوادوالو ورځني عایدات او لیک لوست له دوه نورو ننګونو څخه دي چې په افغانستان کې د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ   د پراختیا په وړاندې پرتې دي او همداشان د ټکنالوجۍ په ټولنېزو او اقتصادي برخو باندې هم اغېزې   لري. د ICT د پراختیا په برخه کې د مسلکي بشري قوې شتون یو بل مهم فکتور ګڼل کېږي . اوسمهال په هېواد کې د مخابراتو په برخه کې ډېرې لوړ رتبه مامورین افغانان دي . ډېر کم شمیر ICT انجنیران او تخنیکران چې هغه هم دولتي ادارو   او د یاد سکټور اړوند قراردادي شرکتونو کې په کار بوخت دي شتون لري . په نورو هېوادونو کې د ICT په برخه کې ډېر کم شمېر کاري سرچېنې تر سترګو کېږي   . د ICT پورې اړوند ارګانونو کې له تخنیکي پلوه کم مهارتونه، په هېواد کې د   لیک لوست ټېټه کچه هغو شرکتونو ته چې خدمتونه وړاندې کوي له مهمو ننګونو څخه ګڼل کېږي . په هېواد کې د زېربېناوو نه شتون د ټکنالوجۍ د پرمختګ مخه نېسي، د بېلګې په توګه د   Multimedia انټرفېسونه لپاره پراخ بانډ شبکو (Broadband Networks) ته د اړتیا موضوع. په لنډ او اوږده مهال کې   په لروپرتو سېمو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیرو سرچینو نه ګټه اخیستنه له یوه بلې اړینې لارې څخه ګڼل کیږي چې کولای شي معلوماتو لاس رسی اسانه، د سواد کچه لوړه او معلوماتي او مخابراتي تکنالوجۍ لا غښتلې کړي. په نورو هیوادونو کې په ستراتیژیک ډول سره د شبکو او شبکيي خدمتونو پلې کولو ښه پایله درلوده د کوریا جمهوریت او چین یې ښکاره بیلګې ګڼل کیږي، تر څو افغانستان هم د یادو هیوادونو له تجربو څخه ګټه پورته کړي.

ځینې اړین موضوعات

لومړی، لکه څرنګه چې اوسمهال د مخابراتو سکټور تر ډیره حده شخصي بڼه غوره کړې خو لا تر اوسه هم په یادې برخې کې د افغان دولت له لوري څخه ډیر انحصارات شتون لري . د شخصي موبایل او انټرنټي خدمتونو وړاندې کونکي شرکتونه ددې اجازه نلري تر څو لېږ لرونکي شبکې د محلي او ملي مخابراتي خدمتونو په موخه تاسیس کړي . یوازې دولت د لېږ لرونکو مخابراتي شبکو درلودلو حق لري او بس. دغه محدودیت د شخصي سکټور قوت او تشویق ته ضربه رسوي تر څو مارکیټ ته د نویو شبکو رامنځه کیدلو مخه ونیسي او پانګه اچونه راکمه کړي. که چیرې یاد محدودیت له منځه ولاړ شي نو په مارکیټ کې به موجود رقابت د لا پرمختګ سبب وګرځي.

دوهم، په هیواد کې ډیر کم شمیر مسلکي کسان او له تخنیکي پلوه پوه بشري قوه شتون لري . یاده بشري قوه باید پیاوړې شي ځکه د ICT د چوکاټ د پراختیا یواز ېنې لامل د مسلکي او تخنیکي قوې شتون دی . تخنیکي زده کړې باید د مارکیټ موجوده ستونزو او اړتیاوو سره سمون ولري ، محصلین باید له پیاوړو مهارتونو سره اشنا شي دا مهارتونه باید دواړه تخنیکي او سوداګریز اړخ ولري . اوسمهال د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ وزارت له نړیوال بانک سره په همغږۍ یو پروګرام په لار اچولی تر څو د معلوماتي ټکنالوجۍ د مهارتونو د روزنې په برخه کې په ګډه کار سره وکړي. په پوهنتونونو وبپ پاڼو کې د ICT کارپوهانو تر منځ نږدې اړیکو وکړای شول تر څو یاد مهارتونه لا پراخ او ډیر کړي. د مرستندویو ادارو له لوري څخه د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ روزنیز ورکشاپونه کولای شي په پوهنتونونو ویب پاڼو کې د افغانانو تر منځ اړیکې پراخې کړي چې په افغانستان کې د ICT شورا رامنځ ته کیدل یې یوه بیلګه ګڼل کیږي.

دریم، د افغانستان دولت په ډیر محدود شمیر اداري او بشري ظرفیتونو لوړولو پروګرامونو کې له ICT نه ګټه پورته کوي. ډیری دولتي ارګانونه او اړوند چارواکي په خپلو ادارو کې لهICT نه د ګټې اخیستنې په ګټو او اسانتیاوو ښه پوهیږي، خو ډیر کم شمیر دولتي ادارو په خپلو چارو کې له ICT نه ګټه پورته کړې، برسیره پر دې چې په کارونو کې یې آسانتیاوې راغلي، عام خلک هم تر ډیره حده ترې منندوی دي. لکه څرنګه چې ګرځنده ټیلیفون په افغ انستان کې د عام و خلکو او دولت تر منځ د اړیکو یو چینل ګرځ یدلای نو افغان دولت کولای شي د خپلو ادارو د ظرفیت لوړولو او د خلکو په خوښه د خدمتونو په وړاندې کولو کې ترې ګټه پورته کړي . چې بې له دې به د عامو خلکو نا هیلې توب له منځه ولاړ شي او پر دولت به یې د بې باورۍ کچه هم تر ډیره بریده را کمه شي.

یادې ننګونې او ستونزې د افغانستان په څیر جګړې ځپلو او بې وزلو هیوادونو ته د ICT د پراختیا په موخه موجوده لاره محدود وي او په ډیرو سختویو سره کولای شي موجوده خنډ ونه له منځه یوسي . پرمختګ وخت ته اړتیا لري او په دې پرمختګ کې به ICT وکولای شي د ټولنې اقتصادي او ټولنیز اړخونه هم مخ په وړاندې بوځي. خو دا یوه تحلیلي او ستراتیژیک پلان ته اړتیا لري تر څو وکولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زېربېناوو په رامنځ ته کولو، د بشري ظرفېتونو او اداري ظرفيتونو لوړولو کې مرسته وکړي دا هغه څه دي چې افغانان يې غواړي او کولای شي اقتصاد، بيا رغونې او پرمختيا کې ډېره اغېزه ولري.

نورو جنګ ځپلو هيوادونو او شاته پاتې ولسونو ته لنډه کتنه

په هر هېواد کې د ICT د پرمختګ لپاره بايد ټول اړخونه په نظر کې ونېول شي، لکه څرنګه چې په افغانستان کې نېول شوي وو . خو هغه تجربې چې له افغانستان او يا نورو جنګ ځپلو هېوادونو څخه د ICT په برخه کې تر لاسه کيږي نشي کېدای چې په نورو هېوادونو کې کټ مټ پلې شي. خو بيا هم د ځېنو هېوادونو د تجربو يوه برخه په نورو هېوادونو کې د ګټې اخېستنې وړ وي، چې هغه په لاندې ډول دي.

- په جنګ ځپلو هېوادونو کې د ICT د پرمختګ په موخه بايد زر تر زره د يوه قوي پاليسي او قوانينو درلودونکي چوکاټ جوړ شي چې په ترڅ کې يې سالم رقابت، د مارکېټ اړوند ستونزې حل او پانګه اچونکو ته هر ډول بنيادي آسانتياوې رامنځ ته کړي.
- په پوهنتونو او روزنېز ورکشاپونو کې بايد د مهارتونو پراختيا ته پاملرنه وشي تر څو په رامنځ ته کېدونکو ټولنېزو شبکو کې له يو بل سره خپلې تجربې او مهارتونه شريک کړي.
- په سکټور کې بايد داسې د خلکو د خوښې سرچېنې جوړې شي تر څو وکولای شي ببرته ياد سکټور ته ګټې رامنځ ته کړي د بېلګې په توګه په افغانستان کې د موبايل ټېليفوني خدمتونوپراختيا چې په څنګ کې يې نورې ګټې لکه د ICT مهارتونو لوړوالی او د موبايل کاروني اصول او داسې نور وي رامنځ ته شي.
- د هېواد د ICT سکټور د پرمختګ لپاره بايد اوږدمهاله پلانونه جوړ کړي چې په ترڅ کې يې هيواد په نړيواله توګه په راتلونکې له پرمختلليو هېوادونو څخه وشمېرل شي.
- په دولتي ارګانونو کې بايد د اداري او بشري ظرفيتونو لوړولو ته پاملرنه وشي تر څو وکولای شي خپلو دوو موخو ته چې په هېواد کې د ټکنالوجی پلې کول او همداشان خپل ټول خدمتونه په ICT سمبالول دي ورسېږي.
- په دوو نورو برخو کې چې د قوانېنو او پاليسويو د يو چوکاټ جوړول او همداشان د ليک لوست ظرفيت ل وړول دي د مرستنديو ارګانونو مرستې را جلب کړي.

په تېره يوه لسېزه کې د افغانستان د معلو ماتي او مخابراتي ټکنالوجی سکټور د ډېرو ستونزو په درلودلو سره ډېر پرمختګ وکړ . دې هېواد وکولای شو تر څو له دې ټولو فرصتونو څخه په ښه توګه ګټه پورته کړي او د هېواد په اقتصادي پراختيا کې ډېر رول ولوبوي. دا پرمختګ د هېواد په ټول حالت اغېزه لري او حتی هېواد ته به د جګړې او نا امنی حالت څخه د ثبات او امنيت په لور حرکت ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچيني

1: The video is available at http://youtu.be/nEIeACyhUk4. It was produced by FKH Media, Afghanistan.

2: According to the statistics of the Ministry of Communications and IT, and Wireless Intelligence (2012).

3: http://www.bbc.co.uk/news/business-19975113.

4: http://asiafoundation.org/resources/pdfs/Surveybook2012web1.pdf.

5: Interview with Paywast.

6: http://arstechnica.com/gadgets/2008/02/taliban-wants-cell-phone-networks-shut-down-at-night/.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په تېره یوه لسیزه کې د ډېرو اقتصادي پرمختګونو او پرمختیایي لاسته راوړنو شاهد وو . د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ سکټور په دې پرمختګ کې ځانګړی اهمیت درلود . معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ وکولای شو تر څو ددې هیواد وګړي معلوماتو ، مالیي او بانکي خدمتونو، مارکیټ، عامو خدمتونو، د دندو پیداکولو او داسې نورو برخو سره ونښلوي.

دا راپور په افغانستان کې له جګړې وروسته د ICT په رول او پرمختګ، او همداشان دا چې څومره دا سکټور کولای شي نور پرمختګ رامنځ ته کړي بحث کوي. راپور کې ځېنو ستونزو ته لکه امنیت، د بنسټیزو پلانونو او کدرونو کموالی له هغو فکتورونو څخه ګڼل شوي چې په راتلونکې کې د دې سکټور د پرمختګ په موخه ورته پاملرنه وشي. راپور په افغانستان کې د ICT سکټور د پرمختګ د ځېنو تجربو په یادولو سره پای ته رسیږي تر څو نورجګړې ځپلي هیوادونو ترې ګټه پورته کړي.

راپور د یوې کوچنۍ ضمیمي ویډیو په واسطه تکمیل شوی. ویډیو چې په لاندې انټرنټي وېب پاڼه کې پرته ده په افغانستان کې د معلوماتي او مخابراتي ټکنالوجۍ د پرمختګ او پر نورو سکټورونو یې اغېزې په لنډ ډول سره تر بحث لاندې نیسي .

http://youtu.be/nEIeACyhUk4

© ۲۰۱۳ *Info*Dev / نړیوال بانک/ H ۱۸۱۸ / سړک NW / واشنګټن ډي سي، ۲۰۴۳۳
برېښنالیک: info@*info*dev.org ، ټیلیفون۸۸۳۱ ۴۵۸ ۲۰۲ ۱+، ټویټر: @*info*Dev
وېب پاڼه: www.*info*dev.org

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library